

Evropská debata o migraci hnědne. V jejím hlavním proudu se zabydlují **dříve nepřijatelné rasistické a xenofobní výroky**, rozkládá ji arogance neznalosti a praktickou politikou se stává politika strachu. Ruth Wodak, emeritní profesorka aplikované lingvistiky na Univerzitě v Lancasteru, koncem listopadu v Praze představila závěry své nové knihy s názvem Politics of fear: Right-wing populist discourses and what they mean (Politika strachu: Pravicové populistické diskurzy a jejich význam).

ZUZANA VÁLKOVÁ

LN **Dá se z rozmachu pravicových populistických hnutí, který popisujete ve své knize, dozovzat, že dnešní politici považují pravicový populismus za nej-spolehlivější strategii, jak přistoupit k otázce uprchlíků a migrace?**

Tak bych to neformulovala. Myslím, že je to jedna z mnoha strategií, ačkoliv je zřejmé, že některé z těchto pravicových strategií i témat jsou nadměru úspěšné: je tomu tak například v Rakousku, Švýcarsku, Maďarsku nebo Švédsku. Zdá se, že zabírají, ale nikoliv všude. Třeba v Itálii Berlusconiho pravicová populistická strana prohrála a k moci se dostali sociální demokraté – tamní kontext byl odlišný. Zajímavá mi však přijde skutečnost, že vzestup pravicového populismu není kauzálně propojený s finanční krizí z roku 2008, ačkoliv si to mnoho lidí myslí. Nacionalistické a národovecké strategie s finanční krizí obvykle fungují dobře, ovšem když se podíváte na Švýcarsko nebo Norsko, což jsou jedny z nejobhatších zemí na světě, není tomu tak beze zbytku. Samozřejmě, i tam jsou podobné strany silné. V součtu přispívá k rozmachu pravicového populismu mnoho faktorů. Některé strany mají fašistickou tradici – například Jobbik v Maďarsku nebo Svobodní v Rakousku, některé strany nově vznikly. V některých kontextech je vytváření obětinného beránka úspěšnou strategií, ale závisí na národním prostředí.

Jen v Londýně jsou zhruba dva miliony Poláků. Polsko ví, co znamená emigrace, protože Poláci migrovali a migrují. Nejsou už uprchlíky, těmi byli v roce 1989. Proč se tedy Poláci nyní tolik staví proti jejich přijetí?

„

LN **Jak byste popsala obecnou evropskou reakci na migrační situaci – kterou nerada nazýváte krizí?**

V tuto chvíli je bezradná. Což je překvapivé, protože uprchlická situace jako taková není nová. Není nová historicky ani s ohledem na naši nedávnou minulost – o uprchlících proudících do Evropy ptes Lampedusu nebo Španělsko víme několik let. Tisíce uprchlíků se utopily,

Ruth Wodak (* 1950)

Narodila se v Londýně, je rakouskou státní občankou, žije ve Vídni. Mezinárodně uznávaná představitelka aplikované lingvistiky, metody kritické analýzy diskurzu a diskurzivně-historického přístupu se systematicky zabývá **politickým diskurzem**, ale i řadou jiných oblastí spojených se socio- a psycholinguistikou. Je autorkou osmi monografií, 27 kolektivních monografií, editorkou či spolueditorkou 67 publikací a autorkou více než **400 odborných studií**. Je nositelkou řady národních i mezinárodních ocenění (např. rakouské Wittgenstein-Preis a švédské ceny Kerstin Hesselgren). Mezi lety 1996 a 2007 byla ředitelkou **výzkumného centra** Discourse, Politics, Identity na Vídenské univerzitě, s níž spojila velkou část své akademické kariéry.

když se pokoušely dostat k evropským břehům, a média o tom ve velkém informovala. Ale nebylo to „tady“. Situace se omezovala na Španělsko, Itálii, Recko, Portugalsko – byl to problém „tam dole“. Na Lampedusu se například vydal i papěz, aby k problému pomohl přitáhnout pozornost.

Teď se uprchlíci objevili ve střední a západní Evropě. V Rakousku například veřejnou debatu odstartoval přeplněný uprchlický tábor v Traiskirchenu a místní starosta, který začal žádat rakouskou vládu, aby s tím něco dělala. V srpnu letošního roku jsme byli svědky neštěstí, kdy se v nákladním voze odstaveném blízko Vídně udusilo 71 lidí. Až tehdy jsme si uvědomili, že problém je přímo za našimi dveřmi. Osobně se domnívám, že evropské země nebyly připravené, ačkoliv mohly být. Bylo zřejmé, že se to stane, vleklá válka v Sýrii byla také faktem. Nevěřím, že to pro evropské politiky bylo velké překvapení. Oni ho jen předstírají. A nevědí si rady, protože ti lidé už jsou tady. V současnosti je Evropa velmi rozdělená. Osobně mi to přijde děsivě a také smutné. Jak jsem zmínila ve své přednášce, mám dojem, že v mnoha zemích panuje ztráta paměti. Když si vzpomene me na rok 1956 v Maďarsku nebo rok 1968, kdy do Rakouska přišlo 200 tisíc Čechů... Na té situaci není nového nic.

LN **V České republice má veřejná debata týkající se migrace emocionální, někdy až apokalyptický charakter. Je tento typ reakce pro střeoevropský region typický, anebo jsou v tomto ohledu ostatní země také nějak specifické?**

Nejde jen o střední a východní Evropu, jde také o rozdělení podél osy východ-západ a sever-jih. Švédsko vždy uprchlíky vítalo. Velká Británie zase měla poměrně přísná opatření, pokud jde o migraci, která vyplývala z jejich postkoloniální historie. Tyto země jsou na kulturní rozmanitost, odlišná náboženství nebo barvy pleti zvyklé. Východoevropské země jsou zcela jistě homogennější. Jste zvyklí na autochtonní menšiny, jako například Romy, Slováky, Maďary... Zbytky rakousko-uherské monarchie. Jedna důležitá menšina, Židé, byli deportováni a vražděni nacisty. Diverzita a imigrace – na rozdíl od emigrace – jsou pro východní a střední Evropu jiná zkušenost.

LN **Abychom měli srovnání s evropskou zemí podobné rozlohy, jak na nynější příchod uprchlíků zareagovaly rakouské politické elity?**

Pokud vím – a českou debatu jsem nestudovala detailně – Češi, Slováci, Maďaři a Poláci jsou k přijímání uprchlíků rezervovaní. V případě Rakouska tomu tak není. Rakousko vždy mělo garstarbetej, lidi z bývalé Jugoslávie, Bosňany a Srby, z nichž někteří byli muslimové, takže ti tam také nejsou noví. Rakousko bylo na vzdory existenci extrémní pravice vždycky otevřené. Uvědomte si, že třetí největší menšinou v Rakousku jsou Turci. První jsou Němci, druhou tvoří přichozí z někdejší Jugoslávie.

Samozřejmě, kolem islámu existuje velký konflikt, ačkoliv islám v Rakousku také není nový. Vládní většinu drží sociální demokraté. Vídeň je červeno-zelená. Obzvlášť Vídeň je diverzité velmi otevřená. Má úspěšnou integrační a uvítačí politiku, je to stará tradice. Pochopitelně proti ní stojí silná opozice a veřejná debata je polarizovaná, nicméně Rakousko je v tomhle podobné Německu. A tak se člověk sám sebe ptá: jen v Londýně jsou zhruba dva miliony Poláků. Polsko ví, co znamená emigrace, protože Poláci migrovali a migrují. Nejsou už uprchlíky, těmi byli v roce 1989. Proč se tedy Poláci nyní tolik staví proti jejich přijetí? Myslím, že první velká obava spočívá v tom, že „oni“, ti nově přichozí, je „mnohou o něco připravení, když konečně mají tohle a dosáhli tamhletoho“. Druhá obava je z islámu.

LN **Svou přednášku jste otevřela citací z Kodanšské deklarace z roku 1979, která označila sjednocující se Evropu za organizaci s vůlí k rozvoji idejí prosperity, spravedlnosti a společenského blahobytu. Co se s evropským sebevědomím stalo?**

V té době tvořilo Evropskou unii devět zemí, dnes je jich osmdvaacet. EU se rozrostla velmi rychle a proces jejího otevírání a integrace zdaleka není dokončený. Napříčí Unii existují rozdílné standardy ekonomické a životní úrovně. Východ Evropy má krok a musí se vyrovnat se vzpomínkami na dva totalitní režimy, přičemž Západ zažil jen jeden – národní socialismus. Velká Británie taková zkušenost

nemá vůbec. Tuto nesimultánnost je obtížně zvládnout.

Západu zabal rozvoj participativní demokracie sedmdesát let, východní Evropa měla od roku 1989 o poznání méně času. Poslední léta také přinesla mnoho krizí. Dnes se zabýváme uprchlíky, ale v roce 2008 jsme zažili finanční krizi, která zdaleka neskončila, pak jsme řešili Recko a krizi eurozóny. Evropské instituce jsou v pohotovosti mnoho let a myslím, že jsou zahlezné. Navíc zde neexistuje centralizovaná evropská agentura či instituce pro azylové otázky; azylové zákony jsou v gescji jednotlivých států. Každý paradoxně obviňuje EU, přestože členské země by měly klást vinu především samy sobě.

LN **Jak diskurz o migraci ovlivní pařížské útoky?**

Příbude zcela legitimního strachu. Prohloubí se bezpečnostní opatření, která budou legitimizovat strach z teroru, což znamená, že bude možné omezovat občanská práva. Ve Francii už se to děje: tři měsíce výjimečného stavu jsou bezpečnostním argumentem pro těsnější uzavření hranic. Bude se prohlubovat strach z uprchlíků přicházejících z muslimských zemí. V těchto situacích se dají rozšiřovat fámy, a ještě lépe využívat strategie obětinného beránka. Situace nabere novou dynamiku.

LN **Když se stane podobné neštěstí, veřejná debata se vychýlí z rovnováhy. Co je pro takovou situaci přírozeným korektivem?**

Ve vypjatých situacích je velmi těžké racionálně argumentovat. Jsme svědky diskurzu bezpečnosti, který stojí v ostrém kontrastu s vítáním lidí, kteří přchájí před nebezpečím. Stojí proti sobě dvě pozice, mezi nimiž není žádná mediace. Myslím, že v takových situacích může rozumná gumentace přijít pouze z prostoru mimo politiku. Od katolické církve nebo jiného náboženství; třeba papež má velmi silný hlas, pokud jde o lidská práva. Může zažít od neziskových a humanitárních organizací nebo od odborníků na právo či bez-

Říkáme věci, jaké bychom si ještě nedávno nedovolili

Světově proslulá lingvistka **Ruth Wodak** o evropské bezradnosti při řešení migrační situace, předstírání překvapení a archaickém mužském strachu z toho, že druzí budou potentnější

pečnost. Jsou potřeba osobnosti, které přispějí k uklidnění vypjaté situace.

LN **V České republice se tyto pokusy často stigmatizují. Když nasadíte umírněný tón, schytáte za to nálepku „sluňkáře“, například. Zdá se, že ve veřejné debatě létáme mezi dvěma body: mezi silným pravicovým populismem nebo obviněním z multikulturní náviště. Jak s takovou situací naložíte?**

S lidmi, kteří používají takovou strategii, ve skutečnosti není možné diskutovat. Pokud dali debatět tento rámec, musí- te jí dát jiný. Racionalitou proti této vzájemně interagujícím rámcům nevyhrajete. Můžete je zpochybnit, můžete pokra- čovat v dekonstrukci pojmů i jejich vý- znamu, jenže ve výsledku budete na tento pravicově populistický ton jenom reagovat. Tady je potřeba přejít na metaúrovněň a říct: Vím, co si myslíte, přesto bych rád řekl něco jiného, protože mám vlastní te- zata. Je mi jedno, že mi hodláte říkat tak a tak. Zním váš argumentační rámec a ro-

ORIENTACE ROZHOVOR

teré tady navíc bylo a je –, ale také s odlišnou dějinnou zkušeností. Nezažili ho- lokaut, nevědí, že je součástí našeho nar- ativu, nezažili komunismus, studenou válku ani otevírání hranic, které přišlo po ní. Přicházejí ze zemí se strašlivými diktaturami, utíkají před útlakem a geno- cidou. Pro nové společnosti, jimiž se stá- váme, proto musíme najít nové styčné plochy. Pokud je ve vídeňských školách padesát procent dětí z rodin migrantů,

Podívejte se na některé katolícky, ortodoxní židovsky nebo hinduistky – na světě

neexistuje žádná fundamentalistická odnož žádného náboženství, která by ženy neutlačovala. Všechna fundamentalistická náboženství jsou patriarchální.

„

musíme se s tím umět vypořádat. Musíme napsat nové učebnice dějepisu, vypo- slechnout si příběhy nově přichozích a dělit se s nimi o svoje zkušenosti. Otáz- ka tudíž není to, kým jsme, ale jakou spo- lečnou budoucnost si dovedeme předsta- vit. V globalizovaném světě nikdy nedu- eváme moci uzavřít svoje „domy a dve- ře“, metaforicky řečeno. To je naprostá utopie!

LN **Jakou diskurzivní roli v migrační otázce podle vás hraje národní stát? Ve své knize zmiňujete koncept patri- archátu – přání, aby vystupoval v roli přísného tatínka, který za nás všechno vyřší.**

Nevěřím, že už jsme v postnacionální éře. Ačkoliv mnoho sociologů navrho- vala kosmopolitismus, nejsme přesvědče- ná o tom, že tam skutečně směřujeme. Potřebujeme dobrou dialektiku mezi ná- rodními státy a transnacionálními entita- mi. Národní stát v mnoha ohledech pře- žije, ačkoliv teskněji po možnosti uzav- řit se do vlastních hranic považují za spr- cestné. To je passé. Někdy mám do- jem, že mezi lidmi vládne ztráta paměti a popírání skutečnosti. Nechtějí vidět, co se děje.

LN **Existují v zobrazování migrantů ně- jaká národní specifika? V české debatě se mimo jiné setkáváme se silnou se- xualizací tohoto pojmu: jde o sexuální výkonného protivníka, který má zdeci- movat populaci znásilňováním míst- ních žen.**

„To je zjevná konstrukce archaického mužského strachu. Strachu, že ten druhý bude potentější, stejně jako tomu kdysi bývalo ve vztahu k černochům. Rasis- mus vždycky obsahoval sexuální prvky. Ve Spojených státech dlouho panoval strach, že Afroameričané budou bílé ženy přitahovat. Stejný strach šířili nacisté, tehdy se ta domnělá nadřazenost týkala židovských mužů, kteří měli krá- stírijské ženy. Rasistický strach také není nový. Je to fantazie. Ze ostatní jsou silně- jí, lepší... Mužská řevnivost.

LN **Jak je podle vás třeba postupovat, abychom do debaty o islámu zvládli za- hrnout otázky ženské rovnosti?**

To je velká výzva. Složitá a zajímavá na mnoha úrovních. Tak zaprvé: jak to, že se tato „nebezpečná jinakost“ obvy- kle zpodobňuje jako žena v burce? Nebo žena v šátku? Nedává to smysl. Proč to není muž s plnovousem? Může to mít spojitost se snahou ukázat ženské tělo, řečeno s Michele Foucauletem. Podob- nou debatu najdeme ve Spojených stá- tech, týká se potratů – „možnost volby“ versus „lidský život“. Vystupuje z ní pa- triarchální „my“ muži říkámě ženám, jak by se měly chovat.

LN **José Emanuel Barroso, někdejší hla- va Evropské komise, dokonce před- lety hledal nový evropský narativ pro- střednictvím celoevropské kampaně.**

Myslím, že je celkem jasné, kdo jsme. Myslím, že není jasné, kým se stáváme. To je mnohem složitější. Například jed- ním zřejmým konsenzem pro všechny ev- ropské státy je nikdy více – nikdy více vál- ce a holokaustu. Evropa vyrostla z rozva- lin druhé světové války a také z poznání, že bylo mnohé strašlivým způsobem vy- vraždit Židy, Romy, homosexuály, poli- tické protivníky a postěžené. Nikdy více je naší nejvýznamnější prioritou a sloga- nem.

Jenže dnes do společnosti, jejichž sou- částí jsou migranti a uprchlíci, přicházejí lidé nejen s odlišným náboženstvím –

na některé katolíčky, ortodoxní židovky nebo hinduistky – na světě neexistuje žádná fundamentalistická odnož žád- něho náboženství, která by ženy neutla- čovala. Všechna fundamentalistická ná- boženství jsou patriarchální. Některá se chovají jako ve středověku, ale o tom se nemluví – mluví se jediné o muslimech. Je to pokrytecké. Ve skutečnosti by- chom měli diskutovat o fundamentalis- mu jako takovém. Měli bychom podpo- rovat jasné oddělení státu od nábože- nví. Jediná země, která to dělá, je Fran- cie, a žádná jiná v tom není tak důsledná. Pokud věříme ve svobodnou společnost, měli bychom najít způsob, jak se s tímto fenoménem vypořádat.

Podívejte se na některé katolícky, ortodoxní židovsky nebo hinduistky – na světě

neexistuje žádná fundamentalistická odnož žádného náboženství, která by ženy neutlačovala. Všechna fundamentalistická náboženství jsou patriarchální.

„

musíme se s tím umět vypořádat. Musí- me napsat nové učebnice dějepisu, vypo- slechnout si příběhy nově přichozích a dělit se s nimi o svoje zkušenosti. Otáz- ka tudíž není to, kým jsme, ale jakou spo- lečnou budoucnost si dovedeme předsta- vit. V globalizovaném světě nikdy nedu- eváme moci uzavřít svoje „domy a dve- ře“, metaforicky řečeno. To je naprostá utopie!

LN **Jakou diskurzivní roli v migrační otázce podle vás hraje národní stát? Ve své knize zmiňujete koncept patri- archátu – přání, aby vystupoval v roli přísného tatínka, který za nás všechno vyřší.**

Nevěřím, že už jsme v postnacionální éře. Ačkoliv mnoho sociologů navrho- vala kosmopolitismus, nejsme přesvědče- ná o tom, že tam skutečně směřujeme. Potřebujeme dobrou dialektiku mezi ná- rodními státy a transnacionálními entita- mi. Národní stát v mnoha ohledech pře- žije, ačkoliv teskněji po možnosti uzav- řit se do vlastních hranic považují za spr- cestné. To je passé. Někdy mám do- jem, že mezi lidmi vládne ztráta paměti a popírání skutečnosti. Nechtějí vidět, co se děje.

LN **Existují v zobrazování migrantů ně- jaká národní specifika? V české debatě se mimo jiné setkáváme se silnou se- xualizací tohoto pojmu: jde o sexuální výkonného protivníka, který má zdeci- movat populaci znásilňováním míst- ních žen.**

„To je zjevná konstrukce archaického mužského strachu. Strachu, že ten druhý bude potentější, stejně jako tomu kdysi bývalo ve vztahu k černochům. Rasis- mus vždycky obsahoval sexuální prvky. Ve Spojených státech dlouho panoval strach, že Afroameričané budou bílé ženy přitahovat. Stejný strach šířili nacisté, tehdy se ta domnělá nadřazenost týkala židovských mužů, kteří měli krá- stírijské ženy. Rasistický strach také není nový. Je to fantazie. Ze ostatní jsou silně- jí, lepší... Mužská řevnivost.

LN **Jak je podle vás třeba postupovat, abychom do debaty o islámu zvládli za- hrnout otázky ženské rovnosti?**

To je velká výzva. Složitá a zajímavá na mnoha úrovních. Tak zaprvé: jak to, že se tato „nebezpečná jinakost“ obvy- kle zpodobňuje jako žena v burce? Nebo žena v šátku? Nedává to smysl. Proč to není muž s plnovousem? Může to mít spojitost se snahou ukázat ženské tělo, řečeno s Michele Foucauletem. Podob- nou debatu najdeme ve Spojených stá- tech, týká se potratů – „možnost volby“ versus „lidský život“. Vystupuje z ní pa- triarchální „my“ muži říkámě ženám, jak by se měly chovat.

LN **José Emanuel Barroso, někdejší hla- va Evropské komise, dokonce před- lety hledal nový evropský narativ pro- střednictvím celoevropské kampaně.**

Myslím, že je celkem jasné, kdo jsme. Myslím, že není jasné, kým se stáváme. To je mnohem složitější. Například jed- ním zřejmým konsenzem pro všechny ev- ropské státy je nikdy více – nikdy více vál- ce a holokaustu. Evropa vyrostla z rozva- lin druhé světové války a také z poznání, že bylo mnohé strašlivým způsobem vy- vraždit Židy, Romy, homosexuály, poli- tické protivníky a postěžené. Nikdy více je naší nejvýznamnější prioritou a sloga- nem.

Jenže dnes do společnosti, jejichž sou- částí jsou migranti a uprchlíci, přicházejí lidé nejen s odlišným náboženstvím –

na některé katolíčky, ortodoxní židovky nebo hinduistky – na světě neexistuje žádná fundamentalistická odnož žád- něho náboženství, která by ženy neutla- čovala. Všechna fundamentalistická ná- boženství jsou patriarchální. Některá se chovají jako ve středověku, ale o tom se nemluví – mluví se jediné o muslimech. Je to pokrytecké. Ve skutečnosti by- chom měli diskutovat o fundamentalis- mu jako takovém. Měli bychom podpo- rovat jasné oddělení státu od nábože- nví. Jediná země, která to dělá, je Fran- cie, a žádná jiná v tom není tak důsledná. Pokud věříme ve svobodnou společnost, měli bychom najít způsob, jak se s tímto fenoménem vypořádat.

LN **Takže v řešení tohoto zadání selhá- váme, protože jsme vlastně už selhali.**

Ano. Byla jsem součástí moc zajima- vého projektu s názvem *Accept pluralism (Přijmi pluralismus)*, který byl koor- dinován z European University Institute ve Florencii. Zkoumal různé úrovně tole- rance a netolerance ve čtrnácti zemích EU a Turecku. Tamní akademici vyvinu- li indikátory pro respekt, přijetí nebo to- leranci odlišných kulturních prvků pro každou ze zúčastněných zemí. Díky pro- jektu jsem zjistila, že když se podíváme na evropské hodnoty, jakými je napří- klad demokracie a další, najdeme v nich určité konstituivní prvky, které musí při- jímout každý (*například v Německu jsou jimi v rámci tzv. vedoucí kultury, tedy „leitkultur“, závazné hodnoty definova- né ústavou, dále svrchovanost zákona a nedotknutelnost lidských práv – pozn. red.*). Pak jsou v nich takové, které se dají respektovat. Můžeme s nimi nesou- hlasit, ale akceptujeme je. Dále obsahují určité jevy, které bychom mohli tolero- vat, a nakonec přicházejí takové, které nejenže nemůžeme, ale nesmíme tolero- vat. Pracujeme s kontinuem možností, není to buď–anebo. Evropské společnos- ti by měly tyto roviny přijetí a tolerance vědomě rozvíjet. Projekt *Accept plura- lism* byl podnětný i proto, že bral do úva- hy národní odlišnosti. Nepředpokládal, že bychom měli být všichni ve všem stej- ní.

Autorka je publicistka

Poznámky z přednášky Ruth Wodak: Řeč zdi

Zatímco Evropa během posledních dekád vynaložila značné úsilí na likvidaci posledních fyzických, faktických i **myšlených bariér** mezi jednotlivými zeměmi, dnes – aniž se vůbec blíží systémovému řešení migrační otázky – vkládá srovnatelné úsilí do jejich budování. Státní hranice, přístupové politiky jednotlivých států i jejich sémiotický obraz jsou prostředkem výkonu moci nad vlastními občany i nově přichozími; tato moc v pejetí pravicových populistických stran pomáhá ze společnosti vyloučit etnické, náboženské, politické a jiné menšiny.

Z poznatků Ruth Wodak vyplývá, že tyto strany v diskurzu využívají vymezení „my, lid, národ“ versus „oni“, o něž se v praxi opírá **politika strachu**. Příkladně se k antiintelektualismu a neinformovanosti, vstávají se „zdravým rozumem“, čímž veřejný diskurz navrácí do předfsověcké éry. Situace je také charakteristická návratem rétoriky, která byla donedána tabuizovaná anebo přinejmenším **společensky nepřijatelná** – Wodak označuje proces pozvolného zacleňování hrubě neokredního pojmosloví do hlavního proudu debaty jako normalizaci. Uprchlíka, migranta či obecně „cizince“ pravicové populistické strany zpodobňují v několika tématických metaforických rámcích – těmi jsou válka, nemoc či parazit – , zatímco hostitelský národ je obvykle rodinou, tělem či domem. Nově přichozímu dávají dvě možnosti: buď se **nechat poňitit** většinovou společností a zavit se všech porocí odlišnosti, anebo se jí nechat vyvrhnout či vypuditi do ghett (Z. Baumann, 1995). Cizinec je v podobném diskurzu často **zabavován lidských vlastností** – redukuje se na soubor obecných charakteristik či odlišností – nebo je jeho hodnota převážně na nekládky spojené s jeho „údržbou“ či „deportací“. Tehdy se stává komoditou, s níž je třeba zacházet v rámci jisté ekonomické logiky.